

"HAYRAT UL-ABROR" ASARINING DIDAKTIK QARASHLARI

Farg'ona davlat universiteti
filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi
Odiljonova Mavjuda Adhamjon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Xamsa”siga kiruvchi “Hayrat ul-abror” dostoni didaktik mazmuni tahlil qilinadi. Asarda ilgari surilgan komil inson tarbiyasi, axloqiy fazilatlar, adolatli jamiyat qurish, nafsni tiyish, ilm-ma’rifatning ahamiyati kabi g‘oyalar sharhlanadi. Dostonda qo‘llangan hikoyatlar orqali badiiy-didaktik qarashlarning berilish uslubi yoritiladi. Tadqiqot Navoiy asarining bugungi davr ma’naviyatida ham muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Hayrat ul-abror, didaktik qarashlar, komil inson, axloqiy fazilatlar, ma’rifat, adolat, nafs tarbiyasi, hikoyat, pand-nasihat, tasavvuf, mumtoz adabiyot.

Kirish

Alisher Navoiy ijodining yuksak namunasidan biri — “Xamsa”ning ilk dostoni “Hayrat ul-abror” o‘zbek mumtoz adabiyotida axloqiy-didaktik tafakkurning yuksak namunasi hisoblanadi. Asar 63 bobdan iborat bo‘lib, unda muallif jamiyat, inson, adolat, davlat boshqaruvi, komil inson tarbiyasi kabi masalalarni chuqur falsafiy-didaktik ruhda yoritadi. Dostondagi didaktik qarashlar Sharq axloqiy ta’limotlari, islomiy-ma’rifiy manbalar hamda tasavvuf falsafasi bilan uyg‘unlashgan.

Asosiy tahlil

“Hayrat ul-abror” didaktikasining asosiy markazi — komil insonni tarbiyalash. Navoiy talqinida komil inson: halol mehnat qiluvchi,

nafsini jilovlagan, ilmga chanqoq, odob-axloq sahibi, jamiyatga foyda yetkazuvchi shaxsdir. Asarda bu fazilatlar masnaviylar, hikoyatlar, pand-nasihatlar orqali beriladi. Bu Navoiy didaktikasining asosiy tamoyili: insonni o‘zini tarbiyalashga undash.

Dostonning deyarli har bir bobi bir axloqiy tushuncha asosida qurilgan. Unda quyidagi fazilatlar targ'ib qilinadi: Sabr – inson ustiga kelgan sinovlarga bardosh berish uning poklanishiga xizmat qiladi. Tavozi – kibrdan saqlanish har bir zot uchun ulug' fazilat.

Saxovat – saxiylik jamiyatni obod etadi. Mehr-shafqat – odamlar bir-birini tushunib qo'llashi kerak. Adolat – davlat boshqaruvida ham, oddiy hayotda ham eng oliy qadriyat. Bu bo'limlar pandnomalardagi didaktik an'analarni davom ettiradi.

Asarning muhim didaktik yo'nalishlaridan biri — podshoh odobi. Navoiy podshohni: adolatli, xalq dardiga quloq soluvchi, zolim amaldorlardan xalqni himoya qiluvchi, ilm ahliga hurmatli, ehtiyojmandlarga mehribon

bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Bu orqali Navoiy hukmdor shaxsida davlatning axloqiy poydevori mujassam bo'lishini didaktik tarzda asoslaydi. Dostonda ilmning nuri jaholatni yo'qotishi haqidagi tasvirlar juda boy. Navoiy ilmni: insonni yuksaltiruvchi, jamiyatni ma'rifatga olib boruvchi, podshohlar uchun yo'lchi yulduz sifatida talqin etadi. "Nodonlik dard, ilmu ma'rifat — shifo" degan g'oya asarda markaziy didaktik fikrlardan biridir.

Navoiy insonning eng katta dushmani — nafs ekanini ta'kidlaydi.

U nafsni jilovlashning uch asosini keltiradi: O'zini bilish — inson avval ichki olamini anglamog'i kerak; Zuhd va taqvo — dunyoga mahliyo bo'lmaslik;

Odob-axloq — to'g'ri yo'lni tanlash. Bu tasavvufiy-didaktik g'oya asarning ruhiyatini belgilaydi.

"Hayrat ul-abror"ning didaktik ahamiyatini oshiruvchi asosiy vosita — hikoyatlar. Har bir hikoyat alohida axloqiy xulosa beradi. Masalan: zolim podshoh jazosi, donishmandning sabr-hikmati, saxiy insonning mukofoti, nodonlik oqibatlari kabi syujetlar orqali Navoiy axloqiy xulosalarni badiiy shaklda ifodalaydi. Bu — mumtoz didaktikaning eng samarali usuli.

Xulosa

"Hayrat ul-abror" Alisher Navoiyning mumtoz adabiyotdagi didaktik qarashlarini eng ravshan aks ettirgan asarlardan biridir. Dostonning mazmunida komil inson tarbiyasi, adolatli jamiyat, ma'rifatning ulug'ligi, nafsni tiyish, odob-axloq kabi masalalar keng yoritilgan. Navoiy insonni ma'naviy kamolot sari chorlaydi va jamiyatning asosiy tayanchi

— axloqiy poklanish ekanini ta’kidlaydi. Shuning uchun ham asar bugungi kunda ham o‘z didaktik ahamiyatini yo‘qotmagan bebaho manbadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Hayrat ul-abror. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
2. Yoqubov Sh. Navoiy didaktik qarashlari. — Toshkent: Fan, 2010.
3. Sirojiddinov Sh. Navoiyshunoslikka kirish. — Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
4. Karimov B. Alisher Navoiy ijodining ma’naviy asoslari. — Toshkent, 2008.